

Spåren efter Arn Magnusson

»Från början behövde jag bara en »svensk« riddare för att genom hans ögon skildra kristendomens heliga krig mot islam under korstågstiden. Mycket snabbt fann jag att han i så fall borde komma från Västra Götaland och vara född ungefär 1150.

Det blev en lång studieresa från Skara till Varnhem och Gudhem, borgen Aranäs och Forshems kyrka och slagfälten vid Lena och Gestilren.

Men snart var det som om det gick magi i letandet och fantiserandet, som om Arn Magnusson, som jag döpt efter hans tänkta barn-doms-hem Aranäs, verkligen hade funnits. Eller åtminstone någon som han.

För borgen Aranäs är byggd enligt utländska förebilder och kyrkan i Forshem är byggd av samma folk som byggde Aranäs. Och Forshems kyrka är inte tillägnad Jungfru Maria som nästan alla kyr-

kor vid den här tiden, utan Guds Grav. Och Guds Grav i Jerusalem vaktades av tempelriddarna. Och i en stenrelief av Forshemsmästaren ser vi en riddare som skänker kyrkan – och ovanför Guds anlete på en av de andra relieferna ett tempelriddarkors!

Dessutom måste den eller de som ledde folkungar och erikar till segrarna vid Lena och Gestilren mot stormakten Danmark ha känt till hur striderna bedrevs i det Heliga Landet. Förmodligen dyker både långbågar och riddare till häst här upp för första gången i vår historia!

Den som byggde kyrkan i Forshem, den från det Heliga landet hemkomne tempelriddaren, var den som skapade de mirakulösa segrarna vid Lena och Gestilren. Därför talar vi svenska idag och inte danska. Där föddes Sverige.

Arn Magnusson "fanns" alltså. Han är vår landsfader.«

Jan Guillou

I Arns fotspår - en resa kring Svearikets tillkomst

Götalandskapen är scenen i Jan Guillous roman om riddaren Arn Magnusson. Här utspelar sig händelser av stor historisk betydelse för upptakten till det svenska riksbildandet runt 1100- och 1200-talen. Berättelsen tar oss med på äventyr i munkars och tempelriddares rike. Det här är en tid för förändring och förnyelse. Det är nu bland annat kristendomens landvinningar i det hedniska Norden för med sig grunden till ett nytt samhälle, en ny civilisation och nya kunskaper.

Arn är en uppbyggd person, men händelserna och platserna i romanen bygger på en förfluten verklighet. Jan Guillou har letat i historiens marginaler och hittat sådant som inte är känt och placerat sin hjälte i situationer där han skulle kunna ha varit verklig, där det historiska källma-

terialet saknar en namngiven huvudperson. Men ute i landskapet och i museernas arkiv och samlingar finns de verkliga spåren. Kvar finns skrifterna och föremålen, kyrkorna och klosterruinerna som med fantasins hjälp tar oss bakåt i tiden.

Det finns ett nära band mellan bygderna på båda sidor om Vättern. De medeltida lämningarna i de båda landskapen liknar varandra och har mycket att berätta. Följ med på en rundtur i Arns fotspår. Vi har valt ut 13 platser i Västra Götaland, 7 platser i Östra Götaland och 1 mittemellan som var några av medeltidens mest betydelsefulla. Platser som dessutom utgör Arnromanens viktigaste hållpunkter.

Anja Praesto
Västergötlands museum

I nådens år 1150 föds Arn Magnusson.

Efter de första levnadsåren i barn-doms-hemmet på Aranäs gård hamnar han i Varnhem vid foten av Billingen. Av munkarna formas han till en Kristi stridsman och tempelriddare i det heliga landet. I tre böcker av Jan Guillou får vi följa Arn på hans väg genom livet. I »Arvet efter Arn« fortsätter berättelsen med Birger jarl i fokus. I Västra och Östra Götaland kan du resa i Arns fotspår.

»I Arns fotspår« är också titeln på en foto-och faktabok om svensk medeltid - en fantasins och kunskapens resa med spännande fördjupningsmaterial om Götalandskapen.

ngenting som luktade fara eller svek märktes på vägen mellan biskopsgården och domkyrkobygget och vidare över bron till Stångs kungsgård där bröllopsgillet skulle hållas. Kungsgården var gammal och dragig men ändå den förnämsta byggnaden i Linköping.

Ur Riket vid vägens slut

Staden var inte så stor under den tidiga medeltiden, både Skänninge och Söderköping var större, men Linköping blev snart en betydelsefull plats med katedralen i centrum.

Domkyrkan dominerar då som nu stadens silhuett. Den äldsta katedralen av sten var treskeppig och försedd med ett tvärskepp som i öster hade kapell med små absider. Kyrkan bör ha stått färdig omkring mitten av 1100-talet. År 1219 kröntes kung Johan Sverkersson här och senare 1251 Birger jarls son Valdemar. Om- och tillbyggnader av katedralen fortsatte under hela medeltiden. Den blev ett mycket påkostat byggnadsprojekt med utländsk arbetskraft bl a stenhuggare från England och Tyskland.

Sverkrar och folkungar förenas i blodet genom Magnus Månesköd och Ingrid Ylvas giftermål i Linköping. I romanen går Arn och Cecilia till bröllopet med oro men lämnar det i fred och försoning med sverkrarna.

Nära katedralen låg biskopshuset eller Linköpings gård som det hette under medeltiden. Delar av byggnaden ingår idag i Linköpings slott. Slottet liksom domkyrkan om- och tillbyggdes flera gånger under medeltiden. Så platsen mellan dessa byggnader måste ha sjudit av liv från hantverkare, stenhuggare och andra byggnadsarbetare. Slottet blev ett kungligt slott under Gustav Vasa och senare landshövdingeresidens. Idag finns i ena flygeln ett slotts- och domkyrkomuseum.

Birger jarls fjärde son Bengt Birgersson blev år 1286 biskop i Linköping, året efter invigdes franciskanerklostret i staden. 1287 räknas också som året för stadens grundande.

Den s k Kungsgården finns skriftligen belagd 1328 och ska troligen ha legat vid gamla Stångebro. Trots ett flertal utgrävningar på platsen så har man inte hittat några rester efter denna byggnad.

turistinfo

Domkyrkan är öppen dagligen kl. 9-18
Fasta guideturer sommartid.
Slotts- och domkyrkomuseet är öppet sommartid tis-fre 11-16, lör och sön 12-16

Östergötlands länsmuseum
Tel 013- 23 03 00 fax 013 14 05 62
www.linkoping.se/lansmuseum

Östergötlands turistbyrå
Tel 0144- 399 90

mera att läsa »Linköpings historia« Red. Salomon Kraft. Linköping 1975-87.
»Göran Biskop och stad i Linköping. Lund« av Göran Tagesson

ngrid Ylva hade fått gården Ulvåsa i morgongåva från folkungarna och efter de tre gillesdagarna i Linköping red jarlen Birger Brosa främst i bröllopsföljet till Ulvåsa, som låg på en udde vid sjön Borens strand. Ur Riket vid vägens slut

På en med vallgravar genomskuren udde vid sjön Boren ligger ruinerna av en borg-anläggning. Där tillbringade den heliga Birgitta en stor del av sitt liv tillsammans med maken Ulf Gudmarsson och deras barn.

Borgen, som delvis är utgrävd, bestod av ett rektangulärt stenhus med källare och två långa träbyggnader väster och nordväst om stenhuset. Borgen byggdes troligen under 1200-talets senare hälft och stod klar senast år 1316. Till borgens försvar grävdes två vallgravar.

Ulvåsa omtalas första gången år 1315. Då hade östgötalagmannen och riddaren Knut Jonsson, Birgittas morbror, utfärdat ett dombrev om arvegods till förmån för lagmannen och riddaren Birger Persson, Birgittas far. Enligt sägnen ägdes godset tidigare av Birger jarls föräldrar och senare av andra medlemmar av Bjälboätten. Birgitta var ättling till Birger jarls bror i fjärde led.

Enligt sägnen flyttade Birgitta huvudbyggnaden någon gång mellan 1340 och 1350 till ett läge närmare Ekebyborna

kyrka, den s k Gammelgården. Det gamla stenhuset vid vattnet hade eldhärjats och det var nog en trolig förklaring till flytten. Nuvarande slottet på Ulfåsa uppfördes på 1740-talet.

I romanen kommer Arn och Cecilia nästan att bo grannar med Magnus och Ingrid Ylva, efter som man med båt eller slåde färdas snabbt över Boren och Vättern mellan deras gårdar i Forsvik och Ulvåsa.

Mellan Ulvåsa och Bjälbo löper i nord-sydlig riktning en halvväg som en gång var gång- och ridväg mellan de båda godsena. Enligt traditionen kallas den både för Birger jarls väg och för Birgittastigen. På en karta från 1731 kallas den för Ulvåsavägen.

turistinfo

Vid Ask kyrka tag av mot Ulvåsa. Åk förbi slottet på vänster sida och parkera på anvisad plats. Följ sedan skyltning mot Birgittas udde. Promenaden tar ca 25-30 minuter. Mer information finns hos turistbyrån i Motala 0141-22 52 54.

mera att läsa

»Ulfåsa-Ulfs- eller ulvarnas ås?« av Agneta von Essen. »Slott och herresäten i Sverige-Östergötland, del 2.« 1971.

Birger Brosa styrde och ställde så fort de red in bakom trämurarna på Bjälbo. Först skulle han klä sig enklare, sedan måste han gå till sin skrivkammare där folk väntade med allehanda ärenden och först därefter kunde han träffa Arn och det skulle ske uppe i tornkammaren i kyrkan där ätteting hölls i äldre tider Ur Riket vid vägens slut

Bjälbo kyrka är en högst märklig byggnad. Den uppfördes troligen under 1100-talets senare hälft kanske på initiativ av Birger Brosa. Tornet till kyrkan är daterat till 1220-talet. Den ger med sina proportioner ett mäktigt intryck. Invändigt liknar det mest, med sina fem våningar, ett palatsbygge och påkostat förrådshus. Traditionen berättar att Birger jarls mor Ingrid Ylva bott i tornet. En av klockorna kallas fortfarande Ingrid Ylvas klocka.

Själva kyrkan byggdes om i slutet av 1700-talet, men inte tornet. Idag finns i tornet en utställning som berättar om Bjälboättens och kyrkans historia.

Bjälbo gård nämns första gången 1273. Den ägdes då av ätten Ulv, släkt med den heliga Birgitta, och senare av Bjälboätten fram till år 1353.

På de sk Blodåkrarna söder om Bjälbo stod enligt sägen ett avgörande slag 1169 mellan Sverkersönerna Kol och Burislev och kung Knut Erikson. Erik-sidan segrade och detta var början till slutet för Sverkersätten som dog ut 1222.

Vid Bjälbo kyrka finns en ovanlig runsten som talar om gillesbrodern - Grep. Möjligen hänvisar stenen till ett köpmanngille med anknytning till den närbelägna staden Skänninge.

I Bjälbo planerar Arn tillsammans med sin farbror Birger Brosa hur ätten ska styra kampen om makten.

turistinfo

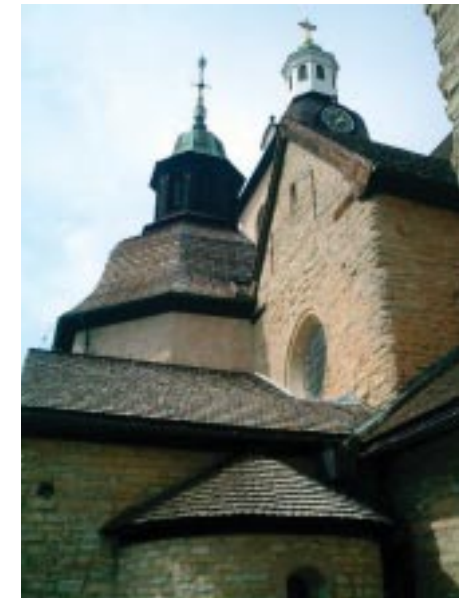
Kyrkan öppen maj - september kl 8-20.
Guidning från juli - aug.
Bokning på Skänninge Turistbyrå 0142-850 03 eller Bjälbo kyrkoråd, 070-6482209.

mera att läsa »Bjälbo kyrka. Skänninge« av Erik Lundberg och Bengt Cnattingius.
»..the war eth hoff i Bjaelbo: världslig och kyrklig utveckling i det medeltida Bjälbo« av Jerker Moström, Stockholm 1997. C-uppsats i arkeologi, Stockholms universitet

Ett benediktinerkloster grundades förmodligen här redan omkring 1100 och var under medeltidens första hälft det förnämsta nunneklostret i landet och är det äldsta i Sverige.

Bredvid klostret uppfördes samtidigt en kyrka. En ny klosterorden tog över 1162 och anläggningen byggdes om i sträng cistercienserstil. Kyrkan användes under hela medeltiden både som församlingskyrka och klosterkyrka. Vid reformationen drogs klostret in till kronan, verksamheten upphörde och klosterbyggnaderna förföll så småningom.

En händelse som väckte stort uppseende vid denna tid var när kung Sverkers dotter Helena blev bortrövad från klostret av riddaren Sune Folkesson. I detalj beskrevs händelsen i en lång folkvisa »Vreta klosterrov« på 66 verser.

Kung Sverker, hans närmaste män och hans hird flydde då från Näs och begav sig raka vägen ner till Danmark, och svearna fick återvända hem utan att ha utdelat ett enda hugg. Sin dotter Helena hade kungen lämnat i Vreta kloster där hon var inspärрад bland familjares. Ur Riket vid vägens slut

En liten bit utanför klosteranläggningen, norr om dagens parkering, ligger ett stort medeltida kalkstenshus. Dess ursprungliga funktion är okänd. Byggnaden används idag till museum och här förvaras framförallt stenmaterial som tagits fram vid olika undersökningar i och utanför kyrkan. Inne i kyrkan finns ett mindre museum som presenterar klostret och kyrkans byggnadshistoria under 900 år

Efter slaget vid Gestilren rider romanens riddare Sune raka vägen till Vreta och befriar sin jungfru Helena.

turistinfo

Kyrkan med museum är öppen vardagar 7.15 - 16.00, sommartid öppet till kl 18 samt även helger kl 10-18. Guide finns tillgänglig sommartid! I det forna sädesmagasinet från 1200-talet utanför klosterområdet finns ett museum med fynd från 1920-talets utgrävningar. Tel till kyrkan i Vreta: 013-636 58 www.klosterliv.se

mera att läsa »Vreta Kloster« av Erik Lundberg.
»Historik jämte vägledning vid besök i Vreta Kloster kyrka och dess omgivning« av Oskar Vågman.
»Kunglig jord och jordade kungar« Aspekter på kungamaktens framväxt Uppsala, 1997 (C-uppsats i historia, Uppsala universitet)

Det tog bara några timmar att komma överens. Några av Sverkers fränder, som funnits uppe i hans fanborg och fortfarande levde, fick kungligt lejdebrev att föra hans lik till begravning i den sverkerska ättens gravkyrka i Alvastra kloster. Ur Riket vid vägens slut

Vid Ombergs sydspets ligger ruinerna av ett gammalt kloster. Det anlades 1143 av cisterciensermunkar från Frankrike, hitkallade av kung Sverker d ä och hans drottning Ulfhild. Klostret som uppfördes vid Alvastra kungsgård kom snart att bli det förnämsta i landet och en »skola« för nya tekniker såväl inom jordbruk som sjukvård.

Vid Gustav Vasas reformation på 1500-talet drogs klostret in till kronan och byggnaderna fick förfalla. Mängder av sten forslades bort från klostret framförallt till greve Brahes Visingsborg men Gustav Vasa tog även en del till Vadstena slott.

De restaurerade ruinerna ger idag en bra bild över hur klostret en gång måste ha sett ut. I klostergården kan man njuta av den restaurerade örtagården. Rester av klostrets karpdammar finns kvar norr om klosteranläggningen i skuggan av Omberg.

Framför högaltaret fann man vid en undersökning den Sverkerska kungagraven. I ett gravkor invid kyrkan begravdes Ulf Gudmarsson, heliga Birgittas man. Paret hade bosatt sig vid Alvastra efter

en pilgrimsresa till Spanien. Birgitta bodde kvar här efter makens död innan hon flyttade till Rom.

Söder om klosteranläggningen ligger det s k »Sverkerskapellet«. En tolkning är att byggnaden är en rest av ett gravkapell, en annan är att byggnaden fungerat som ekonomibygnad under klostret.

Enligt en sägen ska Sverker d ä ha blivit mördad här i närheten, ett par hundra meter öster om kapellet, julnatten 1156. En minnessten är idag rest vid platsen.

turistinfo

Guidade turer bokas på Ödeshögs Turistbyrå, tel 0144-351 67 där även mer information kan erhållas.

mera att läsa

Litteraturförslag. »Alvastra Kloster« av Ingrid Swartling »Det medeltida Alvastra« av Marie Holmström och Clas Tollin »Det forntida Alvastra« av Hans Browall. »Alvastrabygden under medeltiden« av Frödin, Otto. Arkeologiska undersökningar åren 1916-1918 Uppsala, 1919.

Kardinalens dokument efter kyrkomötet 1248

Birger behövde dock inte grubbla länge över kardinalens skratt. För när denne nästa dag ensam steg in i det handelshus Birger hade hyrt i Skänninge, och vars ägare och hela familj just nu levde gott på kungens bekostnad i Linköping, såg han om möjligt ännu muntrare ut än dagen innan och föreföll nästan vilja omfamna Birger. Ur Arvet efter Arn

Skänninge är en av Östergötlands äldsta städer. Den var under tidig medeltid en viktig och central plats. Här hölls bl a ett stort kyrkomöte 1248 - Skänninge möte - där Birger jarl medverkade.

Skänninges betydelse dalade något mot slutet av medeltiden efter att Vadstena blivit en viktig och ledande plats. Namnet Skänninge nämns första gången 1178 och betyder »de som bor vid Skenaån«.

Det första hospitalet i Sverige inrättades i Skänninge under tidigt 1200-tal. I staden fanns då redan två kyrkor. Grundarna till anläggningen finns kvar idag utanför staden.

Här byggdes ett kvinnligt dominikanerkloster som invigdes 1285. Det var den högättade Ingrid Elovsdotter, som tillsammans med några andra kvinnor fick tillstånd att bilda en kvinnlig dominikanerkommunitet, den första i Sverige.

Den heliga Birgittas dotter Cecilia vistades i klostret under en period. Klostret stängdes 1554. Klosterbyggnaden liksom flera andra byggnader revs för att bli användas till slottet i Vadstena.

Många borgare i Skänninge var tyskar. De byggde Vårfrukyrkan omkring 1300 och därmed flyttades tyngdpunkten för handeln till det nyanlagda Rådhusorget. Där uppsattes enligt tysk tradition en stor s k Rolandsfigur av brons som symboliserade den dömande och straffande makten i staden. Olaus Magnus omnämner den på 1500-talet i sin Historia om de Nordiska folken och kallar figuren för Ture Lång. Idag står en ny Ture Lång på torget, en jätte av plåt.

turistinfo

Vårfrukyrkan öppen 8-16 varje dag. Guidade stadsvandringar och upplevelseguidningar bokas på Turistbyrån Skänninge 0142-850 03.

mera att läsa »Skänninge stads historia under red« av Adolf Schuck. Skänninge. »En bok om Skänninge« av Rörby, Gunnar

örutom Söderköping, Linköping och den lilla, men kyrkligt betydelsefulla marknads staden Skänninge hade 1200-talets Östergötland inga städer. Norrköping utvecklades från by till stad under 1300-talets första hälft, Vadstena först kring 1400. Ur I Arns fotspar

Vadstena gård var en av Bjälboättens gårdar och där uppfördes på 1200-talet det ännu delvis bevarade s k Bjälbopalatset. Den heliga Birgitta fick kungsgården med betydande markområden som donation av kung Magnus Eriksson och hans drottning Blanka 1346.

När Birgitta fick tillstånd från påven att grunda sitt kloster började man bygga om palatset. I det idag oputsade murverket kan man se tydliga spår av husets olika byggperioder. Palatset kom att ingå i den stora klosteranläggningen. Byggnaden har genomlevt en mängd olika förändringar efter klostrets stängning 1595. År 2003, vid den heliga Birgittas 700 års jubileum, invigdes ett klostermuseum här.

Kyrkan liksom klostret skulle vara en enkel men värdig byggnad. "... av slät gärning, ödmjuk och stark". Den är byggd av lokal kalksten, med stora enkla fönster och släta väggar med kraftiga stråvpelare. Trots att Birgitta uttryckligen förbjöd målningar i kyrkan fann man vid 1980 års renovering kalkmålningar i stjärnvalven. Vadstena klosterkyrka fick vid uppförandet enormt genomslag i trakten. Nästan samtliga socknar runt

omkring Vadstena slog valv i sina kyrkor på 1400-talet med hjälp av stensemästarna som arbetat vid klostret.

Runt klostret växte stadsbildningen Vadstena fram. Av stadens medeltida församlingskyrka, S:t Per, finns idag endast klocktornet kvar, men en hel del inventarier finns i klosterkyrkan dit församlingen flyttade in under 1800-talet.

Efter reformationen fick staden ny betydelse då det mäktiga Vasaslottet uppfördes under 1500- och 1600-talen.

turistinfo

Sancta Birgitta Klostermuseum/Bjälboättens palats. Öppet maj-aug övrig tid enligt överenskommelse. Tel 0143-100 31 www.sanctabirgitta.com

Klosterkyrkan
Öppet maj 9-17, juni 9-19, juli 9-20, aug 9-19.
Pastorsexpeditionen: 0143-298 50
www.svenskakyrkan.se/vadstena

Pilgrimscentrum: 0143-105 71
www.pilgrimscentrum.se

Vadstena Turistbyrå: 0143-315 70
www.vadstena.com

mera att läsa »600 år i Vadstena« av Göran Söderström. »Seklernas Vadstena.« av Sven Bergman.

Arns fotspar leder vidare till Västra Götaland. (se även »I Arns fotspar« i Västra Götaland)

Skara

en av landets äldsta städer. Domkyrkan invigd i roman och verklighet nådens år 1150. Läns museet visar »Skara i medeltid« och visar särskild Arnutställning. Tel: 0511-260 00. www.skaramus.se eller www.arnmagnusson.se

Husaby

Vid foten av natursköna Kinnekulle ligger Husaby. Här lät enligt traditionen Olof Skötkonung döpa sig och kyrkan var en gång landets första domkyrka. Tel: 0511-34 31 41, 0511-34 32 60

Forshem

Kyrkan är tillägnad den Heliga Graven i Jerusalem och enligt många kan det vara en korsfarare som finns avbildad i stenreliefen ovanför västporten. Enligt romanen i så fall självaste Arn... Här finns kyrka, stenmuseum, enkelt pilgrimshärbärge och gästgiveri. Tel: 0501-420 10, 0511-34 32 60.

Visingsö

Ön i Vättern var en gång rikets maktcentrum. Borgen vid Näs är idag en fantasieggande ruin. Tel: 0390-401 93.

Forsvik

Ett spännande industriminne som i romanen fått huvudrollen som Arns boställe och skola för det Forsvikska rytteriet. Tel: 0505-413 52, 0505-173 50.

Kungslena och Gestilren

Slagfälten som 1208 och 1210 var scen för drabbningar med danskarna. I närheten finns rester av Birger jarls palats. Tel: 0502-440 42.

Gudhem och Varnhem

Är nunnornas respektive munkarnas största svenska fästen inom cistercienserorden under 1100- och 1200-talen. Båda platserna rymmer begravda kungligheter och i Varnhem dessutom vår kanske störste statsman genom tiderna, Birger Magnusson, den siste jarlen. Tel: 0515-77 70 50, 0511-325 80, 0511-201 71.

Övriga Arnplatser i Västergötland är: Axevalla hus och hed, Eriksberg, Askeberga, Ymseborg och Älgarås.

10 kr

Vägkarta Östergötland

Följ Arns fotspår på internet: www.arnmagnusson.se. Här finns också tips om resor, souvenirer, litteratur och länkar. Anlita en Arnguide och se efter produkter med logotypen

Följ också Jan Guillous tempelriddare runt Västra Götaland

»I Arns fotspår« är ett projekt sedan 1999 inom kultur- turismen som stöds av 10 kommuner i Tillväxt Skaraborg samt Skara stift, Grevillis fond, Länsför- säkringar, Skaraborg, Sparbanksstiftelsen Skaraborg, Västra Götalandsregionen, Västsvenska Turistrådet och Piratförlaget. Sedan 2004 knyter projektet också an till Östergötland i samarbete med Östsvenska turist- rådet, Östergötlands länsmuseum och Linköpings stift. Samt kommunerna Mjölby, Motala, Ödeshög och Vadstena

ÖSTERGÖTLANDS
LÄNSMUSEUM

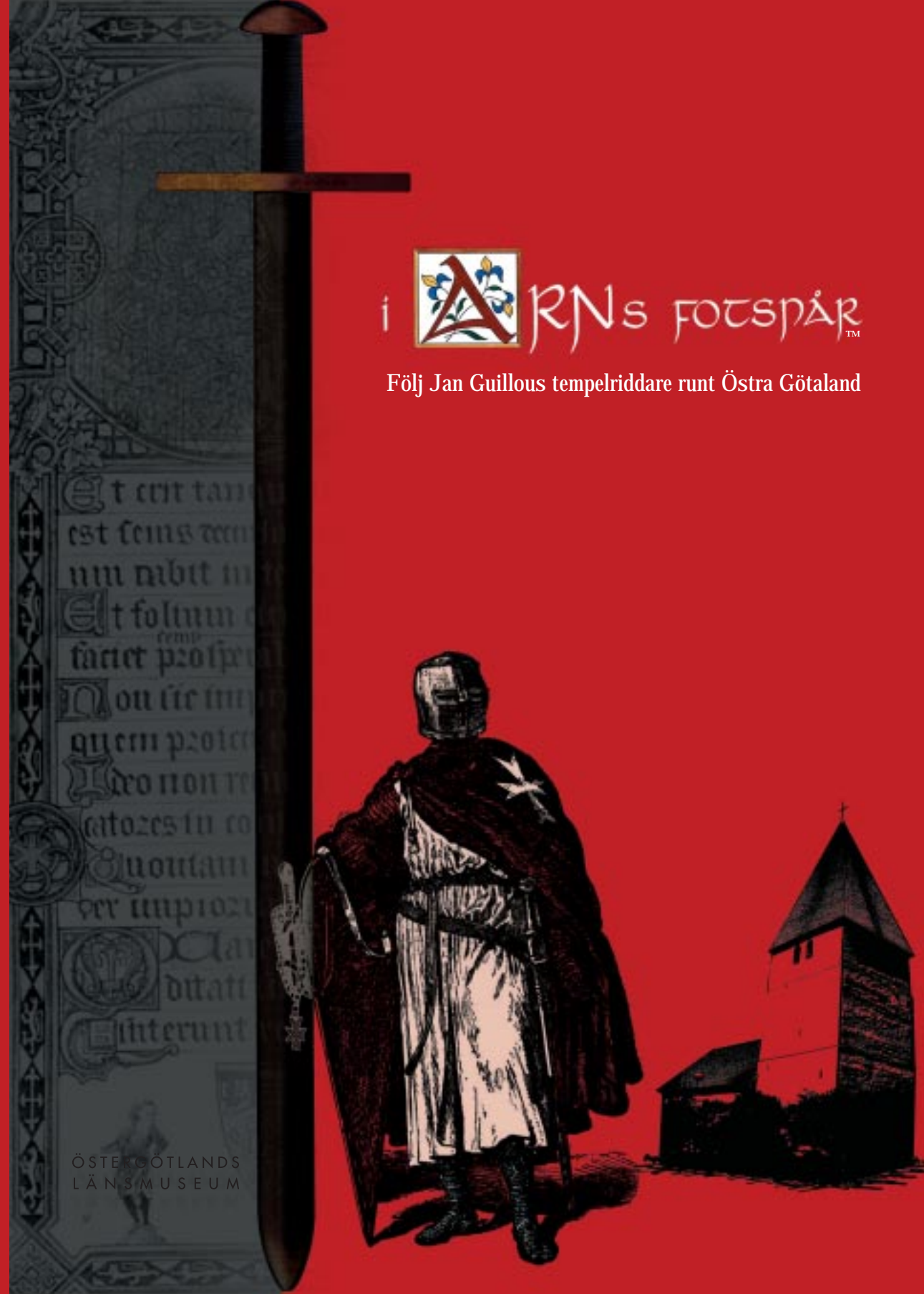
013-23 03 00. www.linkoping.se/lansmuseum

västergötlands
museum

0511-260 00. www.skaramus.se

Textsammanställning: Anja Praesto, Gunnel Mörkfors, Maria Vretemark, Marita Sjölin och Tony Axelsson. Fotografi: Leif Gustafsson, Hans-Göran Jonsson, Harald Jonsson, Carla Karlsson, Ulf Nordh, mfl. Illustration: Roger Asplund, Pontus Berglund, Ulla Sköld. Målning: Göte Göransson. Produktion: Factum Reklambyrå.

i ARNS FOTSPÅR™

Följ Jan Guillous tempelriddare runt Östra Götaland

ÖSTERGÖTLANDS
LÄNSMUSEUM